

De olienoot is geschreven voor leden van het olieslagersgilde

Contact:

Ada Meurs Telemannstraat 60 8031 KL Zwolle, 038-4225533 meursdenboer@filternet.nl
Mark den Boer Telemannstraat 60 8031 KL Zwolle, 038-4225533 meursdenboer@filternet.nl
Martijn Coenraads Krommenbeemd 6 5641 JX Eindhoven, 06-52612522 t.j.coenraads@planet.nl
Mark Dwarswaard Hogeweg 91 5751 KX Deurne, 06-22937601 m.dwarswaard@planet.nl

De Inhoud:

2	colofon, inhoud en De Oliekelder
3	het voorslag
4	even voorstellen; de redactie
6	waarom een olieslagersgilde?
7	de laatste West-Vlaamse olieslagers op de praatstoel
10	de 'hervonden' oliekers
14	oliedom
15	interview met Jaap Kaal (deel 1)
19	het naslag

De Oliekelder:

Voor nummer twee van De Olienoot zullen wij de volgende artikelen uit de oliekerder oppompen.

- hangen of wurgen
- Vlaamse olieslagers op de praatstoel deel 2
- diverse metingen in kaart gebracht
- onderzoek naar het verleden van ANNA in Nijmegen
- reacties op de eerste olienoot

Het Voorslag

Nou, daar gaat 'ie dan. De eerste olienoot is een feit. Tussen het bedenken van het blad en de daadwerkelijke uitvoering ligt toch wel een jaartje van overleggen en schrijven. Wij, de initiatiefnemers, zijn allen overtuigd van het nut om de weinige mensen die zich voor de olieslagerij interesseren met elkaar in contact te brengen. Dat is één van de doelen van dit periodiek, maar dat is ook een doel van het olieslagersgilde. Daarnaast hopen we de nog aanwezige kennis te verbreden en te verbreiden, uiteraard met bijzondere aandacht voor regionale verschillen.

U kunt van ons verwachten dat wij twee maal per jaar een blad als dit laten verschijnen. Gevuld met leuke stukjes die met ambachtelijk olieslaan van doen hebben. Waar misschien dingen instaan waarvan u denkt: 'hé, dat wist ik nog niet'. Daarvoor zijn we altijd op jacht naar geschreven en gesproken bronnen en een greep uit wat we nog voor u in petto hebben vindt u in De Oliekelder. Eens in de zoveel tijd hopen we een wat serieuzer themanummer uit te brengen waarin we tot in detail diverse technische aspecten zullen behandelen. Zo zijn enkele werktuigbouwers bezig met het maken doen van berekeningen over druk en drukverloop tijdens het persen. Een diepgaand artikel hierover past uitstekend in zo'n themanummer.

In Oliedom vindt u hilarische uitspraken van 'minder deskundigen'. De losbladige ledenlijst stelt u in staat eenvoudig contact op te nemen met uw collega's in den lande en de foto op de omslag wordt nader verklaard in de rubriek Het Naslag op de laatste pagina. In dit nummer treft u fragmenten van een interview met ons erelid Jaap Kaal, oud blokmaalder op De Zoeker en uit het Vlaamse tijdschrift Molenecho's citeren we olieslagers die onder andere hun visie op het gebruik van water tijdens het proces weergeven. Enfin, u kunt het allemaal zelf zien. In de hoop dat dit blad aan de verwachtingen zal voldoen wensen wij u tot slot van deze voorslag veel leesplezier...

MA MB MC MD

De redactie; of met wie heeft u het genoeg...

M.A.- Ada Meurs. 22-09-'59. Oliemolen 'De Passiebloem' te Zwolle en 'Werklust' te Oene. Houdt van molens sinds ze in 1973 'de prins van Oranje' te Bredevoort bezocht en daar met het molenvirus aangestoken werd door Martie te Brake. Is in september '73 bij Abelskamp in Warnsveld op de 'Nooitgedacht' in de leer gegaan en deed in '78 examen. Is gildebestuurslid voor Overijssel. Werkt behalve op 'De Passiebloem' als praktijkbegeleider en docent in de thuiszorg. Andere hobby's: muziek, kleding maken, Nijmeegse vierdaagse lopen, schaatsen, lezen.

M.B.- Mark den Boer. 23-11-'65. Oliemolen 'De Passiebloem' te Zwolle en 'Werklust' te Oene. Heeft het virus te pakken gekregen toen hij de 'Werklust' te Oene flink zag malen nadat er jaren alleen voor de prins gedraaid was. Was al jarenlang af en toe meegegaan met Ada. Heeft toen snel de opleiding gedaan en slaagde in '99. Werkt behalve op 'De Passiebloem' als loodgieter. Andere hobby's: lezen, fietsen, zeilen, schaatsen en zoeken naar sporen in molens.

M.C.- Martijn Coenraads. 07-03-'81. Collse watermolen te Eindhoven en Holtens molen te Deurne. Speelde als kind van 10 al bij de molen. Ging op een open dag eens naar binnen en is nooit meer weggegaan. Deed examen in '99. Werkt behalve op de molens als elektricien en discjockey. Andere hobby's: vliegtuig spotten, op stap gaan, PSV, stationaire motoren.

M.D.- Mark Dwarswaard. 26-06-'71. Holtens molen te Deurne, standerdmolen te Bergeijk, de Otter te Amsterdam en de Collse watermolen. Is van molens gaan houden toen hij als 9-jarige met zijn ouders molen Berg te Winschoten bezocht. Heeft in '98 examen gedaan. Is secretaris van het landelijk bestuur van het gilde van vrijwillig molenaars en gildebestuurslid voor Brabant.

Werkt behalve op molens als projectcalculator voor renovaties bij een bouwbedrijf.

Andere hobby's: bouwkunst, PSV, stationaire motoren, luchtvaart, geschiedenis en zoeken naar sporen in molens.

V.l.n.r. MA, MD, MB en MC

Waarom een olieslagersgilde ?

Toen we in Zwolle op zoek gingen naar kennis over de olieslagerij verkeerden we in de veronderstelling dat alle olieslagers van Nederland elkaar goed zouden kennen en dat de kennis en de kunde op dit gebied gemakkelijk te achterhalen zou zijn. Alhoewel al onze collega's meer dan bereidwillig bleken om ons in de geheimen van het vak in te wijden bleek alras dat er onderling niet veel contact werd onderhouden. Begrijpelijk, want het runnen van een oliemolen vraagt veel tijd. Tijd die dus niet besteed kan worden aan het bezoeken van collega's. Van de geschreven bronnen moesten we het ook niet hebben. Weliswaar zijn daar de zeer waardevolle boeken van Boorsma en Huslage, maar die zijn meer geschreven voor de geïnteresseerde leek. Althans, de fijne kneepjes van het olieslaan worden er niet in beschreven. Het boekje van het Nationaal openluchtmuseum te Arnhem is in onze ogen een zeer goede studie naar het verschijnsel oliemolens, maar ook hierin zijn enige hiaten over de praktische kant van de olieslagerij. Nu kunnen theorie en praktijk niet zonder elkaar en op beide terreinen probeerden we dan ook aan gegevens te komen.

Hiermee doende ontwikkelde zich onze kennis (en onze kennissenkring). Samen met de andere nieuwkomers (MC en MD) in de oliewereld bedachten we dat het een goede zaak zou zijn als al deze olieslagers, die vaak veel pionierswerk hebben verricht, een contactorgaan zouden krijgen. Al was het alleen maar om de gedane vondsten wereldkundig te maken. Bovendien leek het ons een uitdaging om al deze kleurrijke molenaars op een of andere manier met elkaar te verbinden. Dus: ***het olieslagersgilde is opgericht om te fungeren als contactorgaan tussen mensen die zich bezighouden met of interesseren voor de ambachtelijke olieslagerij alsmede voor het onderzoeken en verzamelen van praktische kennis en gegevens betreffende het olieslaan in het Nederlandse taalgebied.*** Daarom dus...

MA MB

De laatste West-Vlaamse olieslagers op de praatstoel.

(fragmenten overgenomen uit Molenecho's, Vlaams tijdschrift voor molinologie 23 ste jg., nr 3 auteur Alfons Theuninck)

... 'In de periode 1975-'80 konden we nog een vijftal West-Vlaamse olieslagers contacteren en het relaas van hun herinneringen op band vastleggen.'

Over heien, stampers en stenen

J. De Brabander: Ik zie die stampers nog voor mijn ogen, zware balken met van onder een ijzeren mutse en vierkante pinnen. Er is nog een tijd geweest dat men geen pletterstenen had en dan stampten ze het zaad met stampers in stamperpotten. In onze molen hebben we ook nog stamperpotten gehad. In ieder pot kon er zo een emmerke zaad. Bij dat zaad in de stamperpot moest ge daar een klein scheutje water bij doen. Stampers waren beuken balken van 18 vierkante en 6 meter lang. Dat miek (4) een enorm gerucht als ze neervielen in de pot. Als de wind goed zat en we waren aan 't stampen, dan zeiden de mensen te Rumbeke op de platse (5), zo een drie kwart van hier: 'de wind zit in 't water- gat, 't gaat nog regenen vandaag, want we horen Brabands stampkot'.

Onze pletterstenen zijn allemaal verkocht aan Bekaert in Zwevegem. Ze waren afkomstig uit Vire in de Calvados. De pletterstenen van Ecaussines mieken te veel sleet. Daarom zijn de olieslagers overgegaan naar de granietstenen van Vire. Gewoonlijk hadden deze stenen een diameter van 2,20 meter en een dikte van zeker 45 cm. Ze wogen 4 à 5000 kilo elk. Wij hadden hier zo drie koppels: twee in de molen en één koppel in het bijgebouw waar ook de stoommachine stond. Vader had dat koppel gekocht in occasie aan de molenaar van Halewyn in Frankrijk.

Over olie slagen, olie zuiveren en olie opslaan

M. Loncke: Onze voorgangers, Andriessens van de Bergmolens te Rulmbeke, hadden rond de jaren 1850 met olie gespeculeerd en er een schoon fortuin aan verdiend.

J. De Brabander: Oliehandel is altijd een speculatieve handel geweest. Als er op een zeker moment veel vraag naar was, werd de olie op de markt gebracht. Bij iedere oliemolen hoorde vanzelfsprekend een of andere mogelijkheid om de olie voor kortere of langere tijd op te slaan. Er waren verschillende manieren: kelders, bakken, tonnen en stenen (aarden) kruiken. Op de Zilverberg te Rumbekke is de oliekelder nog te zien die behoorde bij de staakoliemolen. Hij is helemaal ingegraven en dus met aarde bedekt.

M. Loncke: Niet alle molens hadden citernes om olie op te slaan. Op vele plaatsen werd de olie van de eerste maal gevuld in vaten met een inhoud die varieerde van 2 à 9 hl. In het magazijn nevens onze molen stond ook een grote vergaarbak waarin de olie werd opgeslagen. Als de oliekelder vol was, werd die bak gevuld. Hij was helemaal in bladlood gemaakt en gevat in een stevige houten bekisting. In 1910 heb ik opgehouden met olieslaan: de concurrentie met de nieuwerwetse olieslagerijen was té groot geworden.

G. Vande Ginste: Wij pletten altijd eerst het zaad door de cylinder. Met een buis werd het geplette zaad afgeleid naar de steenvloer waar de pletterstenen op lopen. Dat zaad werd dan in één gang geplet. In minder moderne molens werd het lijnzaad van de eerste keer op de steenvloer gestort. Het nadeel hiervan was dat er altijd zaadjes ongeplet bleven. Onze manier van werken had het voordeel dat alle graantjes geplet werden vooraleer ze een verdere bewerking kregen onder de stenen. Toen we de Amerikaanse cylinders met vijf rollen in gebruik namen, was het lijnmeel gelijk blomme (6). Het was nutteloos dit meel nog onder de stenen te brengen, omdat het product dan te papachtig werd. Water bijvoegen, in elk geval te veel water, was nadelig voor de oliewinning.

Waarom deden de olieslagers er dan water bij? Ik denk dat het was om een beetje meer gewicht te bekomen. Hoe droger het geplette zaad is, hoe beter de kwaliteit van de olie die er uit komt. Wij hebben nog koud geslagen ook, maar zeer zelden. Koud geslagen olie werd gebruikt voor het behandelen van brandwonden, voor het verzorgen van oogziekten bij de kiekens (7). Zulke olie bevatte weinig of geen zuur, want als men het meel verwarmt, dan komt er zuur los. De gewone olie uit verwarmd zaad mocht bij de verkoop maximum 2 % zuurgraad hebben. Water bijvoegen bij het geplette zaad verhoogde de zuurheidsgraad.

Vreemd (8) zaad bevatte veel minder zuur dan inlands zaad. Sommige olieslagers kwamen af (9) met olie die 3 à 4 graden zuurheidsgraad had. Ik bepaalde dat zelf met een zuurmeter (10). Dat was nodig, want bij de verkoop van een partij olie, eiste de koper altijd dat de zuurheid (11) niet hoger was dan 2 %.

Na W.O. 1 werden ook de kleine lijnolieslagers geconfronteerd met het probleem van de zuurheidsgraad of de aciditeit in de olie. De verffabrikanten vooral stelden terzake zware eisen en namen geen olie meer af die niet beantwoordde aan hun voorwaarden. Hieraan voldoen vorderde weeral nieuwe investeringen. Dit was voor veel olieslagers, ook financieel, een schier onoverkomelijke moeilijkheid. Het gevolg was dat veel kleine oliemolens in die tijd moesten stilgelegd worden.

- (4) maakte
- (5) de Plaats, het dorpscentrum
- (6) bloem
- (7) kippen
- (8) ingevoerd
- (9) brachten op de markt
- (10) acidimeter
- (11) zuurheidsgraad, zuurgetal

Opmerkingen over de 'hervonden' oliekelders van oliemolen De Aloe te Zwolle

Zoals wellicht bekend is oliemolen De Passiebloem het laatst overgebleven exemplaar van een concentratie van vijf olie (en pel) molens langs de Nieuwe Vecht te Zwolle. Op ongeveer 200 meter naar het NW stond ooit De Aloë. Gesloopt in 1871 en, vreemd genoeg, pas 6 jaar later vervangen door een stoomoliefabriek met dezelfde naam. Het is deze fabriek die in zal 1893 worden overgenomen door Reinders en die het hart zal vormen van een florerende olie- en fouragehandel. De geschiedenis van dit bedrijf is een verhaal op zichzelf, maar uiteindelijk is het terrein verlaten en wordt het nu (anno 2002) geschikt gemaakt voor woningbouw. Dat houdt in dat grote graafmachines de funderingen van de fabriek aan het verwijderen zijn en het mag dan ook geen verwondering wekken dat zij hierbij de voormalige oliekelders van de molen hebben blootgelegd.

In de advertentie hiernaast worden de oliekelders van De Passiebloem expliciet genoemd. Die van de Aloë niet. Waren ze misschien lek? Was de molen een bouwval? In elk geval werd deze slechts enige jaren later gesloopt. De verkoop is destijds aangehouden wegens gebrek aan juiste belangstelling (lees een goed bod) en later zijn de molens onderhands verkocht.

Het leek ons interessant om de constructie van deze kelders eens nader te beshouwen vooral ook nu we door de demontage diverse gegevens, zoals

MR J. H. van ROIJEN . Notaris te Zwolle, zal op *Dingsdag den 6 September* 1864, des middags te 12 uren, in het *ODEON* te Zwolle, publiek aan de meestbiedenden verkoopen:

**Twee in volle werking zijnde
WIND-OLIEMOLENS en ERVEN,**
met bijbehorende Getimmerten ,

gelegen tegenover elkander aan de *Kleine Vecht* in de Gemeente *Zwolle*, in beste conditie en staat en voorzien van alle gemakken, alsmede een stuk

Weideland,
daarbij gelegen.

Te veilen in 3 perceelen

- 1° . De **Oliemolen**, genaamd *DE ALOË*, waarin **berging** voor 30 last zaad, 50.000 koeken 40.000 turven en **Stalling** voor 2 paarden, met bijgelegen **twee Arbeiderwoningen** met **Tuin**. **Koetshuis**. **Schuur** voor 10.000 turven, **Pakhuis** voor de berging van 30 à 35 last zaad en **Moestuin** alles kad. bekend sectie B nos. 24, 25, 26, 27 en 28 te zamen groot 26 Roe 16 El. Staande op *f* 3000.
- 2° . De **Oliemolen** . De *PASSIEBLOEM* genaamd , waarin **berging** voor 50 last zaad, 80.000 koeken en 530 vaten olie in drie uitmuntende gemetselde oliebakken , met annexe **Schuur** voor 50.000 turven , **drie Arbeiderswoningen** met **Tuin**. En **Koepel** met **Tuin**, alles kad. Bekend sectie B nos. 33, 34, 35, 36,38, en 742, te zamen groot 23 Roe, 25 El. Staande op *f* 3000.
- 3° . Een stuks best **Weideland**. Genaamd het *PAAR-DENKAMPJE*. gelegen onmiddellijk achter den Molen *de Aloe*, kad. Sectie B No 29, groot 1Band 48 Roe 60 El. Staande op *f* 3100.

Dagelijks te bezien.

Nadere informatiën zijn te verkrijgen ten Kantore van den Notaris.

vloerdikte en metselverband, gemakkelijk konden vaststellen. Omdat het hier gaat om Zwolse geschiedenis hebben we ook de stadsarcheoloog gevraagd om een en ander in kaart te brengen en om zijn oordeel te geven over de constructie. Hierbij kwamen we gezamenlijk tot verrassende conclusies. In hoofdlijnen ziet het verhaal er als volgt uit.

Er was sprake van twee kelders, waarvan de meest oostelijke helaas al gesloopt en afgevoerd was voordat wij daarvan op de hoogte werden gesteld. Volgens de kraanmachinist was deze kelder betegeld met

lichtgele plavuizen en was het metselwerk zeer degelijk. Hij heeft de kelder moeten slopen met pneumatische breekhamer. De wanden en de vloeren waren onderin wel een meter dik. Volgens hem betrof het hier één bak van ongeveer 3 x 4 meter zonder tussenschotten of compartimenten.

Het verwijderen van de westelijke kelder hebben we wel bijgewoond. De wanden zijn inclusief tegelwerk van onder tot boven 54 centimeter dik, waarbij opvalt dat achter de lichtgele plavuizen de stenen als klampmuur (bakstenen op z'n kant gemetseld) zijn aangebracht.

Ditzelfde vinden we ook bij de vloer die 37 centimeter dik was. De wandtegels waren met 23 centimeter in het vierkant en 35 mm dik iets groter dan die van De Passiebloem. Tot onze verbazing ontbraken op enkele wanden de plavuizen. Oliekelders zonder plavuizen komen vaker voor. In de kelder van De Os bijvoorbeeld zijn de wanden van de oliekelders met een klampmuur bekleed. Maar oliekelders die deels betegeld zijn en deels niet...? Zorgvuldig onderzoek leerde dat de plavuizen zeer netjes waren verwijderd. Alleen in de hoeken konden we nog de sporen vinden. Mogelijk is dit al bij de ontmanteling van de molen gebeurd.

De totale buitenmaat van de kelder bedroeg 3.68 x 4.52. In de ZO hoek was een compartiment gemaakt met een inwendige maat van 1.1 x 1.8 meter. Dat houdt in dat het overblijvende compartiment een L-vorm had. Voor zover bekend uniek in Nederland (maar wat is er nu helemaal bekend over oliekelders). Deze scheidingswand 'om het hoekje' was iets dunner namelijk 37 centimeter inclusief tegels.

Tegen de buitenwanden van de kelder waren twee poeren gemetseld die waarschijnlijk als fundering voor de fabriek hebben gediend. Tussen deze poeren en de kelder was geen metselverband. Op de foto is één poer te zien, links van de kelder. Rechts op de voorgrond was het kleine compartiment. De buitenwanden hiervan zijn op het moment van de opname reeds verdwenen.

De archeoloog was aanvankelijk verrast door de schijnbare tegenstelling tussen de leeftijd van de plavuizen en die van het metselwerk. Algemeen wordt gesteld dat plavuizen in de loop der eeuwen steeds dunner zijn gemaakt. Ook metselwerk kan gedateerd worden aan de verschijningsvorm, zoals de kleur en het formaat van de steen en de dikte van de voegen en dit metselwerk leek jonger dan de plavuizen. Het is echter moeilijk denkbaar dat de muur jonger was dan de plavuizen. Het lijkt me onwaarschijnlijk dat voor het bouwen van de kelder tweede hands tegels werden gebruikt. Met oliekelders waarin misschien wel de hele jaarproductie lag opgeslagen kon je geen risico nemen. Het geheel maakt de indruk buitengewoon degelijk en zorgvuldig te zijn gebouwd. Niet verwonderlijk gezien het feit dat de kostbare olie hierin moest worden bewaard. Het beste is slechts goed genoeg. Dus geen tweede hands spullen. Misschien dat er dan voor oliekelders speciale dikke plavuizen werden gebakken?

Helaas is, vermoedelijk bij de sloop van de molen in 1871, de bovenste 'helft' van de oliekelder verwijderd. Hierdoor is het dus onmogelijk om de inhoud precies te berekenen. Anderzijds (ook letterlijk, de molens stonden schuin tegenover elkaar aan het water) is er natuurlijk de kelder Passiebloem, waarvan de hoogte van de kelder muur wel bekend is. Wellicht is het zo dat de bovenzijde van de kelder op een bepaald niveau werd gebracht om in geval van overstromingen de olie te behoeden voor 'wegdrijven'. Zwolle ligt dicht bij de voormalige Zuiderzee en het gebied stond bijna jaarlijks blank. In 1776, het eerste productiejaar van de Passiebloem, was er een heuse watersnoodramp in de regio. Het op hoogte brengen van (bedrijfs) gebouwen is een bekend fenomeen. Zo is van de Zaanstreek bekend dat de molens op een zekere hoogte werden gebouwd om althans de werkvloer droog te houden bij overstromingen.

De Zwolse archeologische dienst gaat binnenkort op een aangrenzend terrein een ander onderzoek doen. Dan zullen de uitgezette hoogtelijnen worden gerelateerd aan het NAP en zal de vermoedelijke diepte van de 'Aloëoliekelder' bekend zijn. Ook zal er in het archief gericht gezocht gaan worden naar het stichtingsjaar van de Aloë want dat is tot op heden onbekend. Wel weet men dat de molen in 1804 opduikt in een testament hetgeen inhoudt dat de molen daarvóór gebouwd moet zijn.

Uit hetzelfde terrein is een ligger opgedoken. Deze is van blauwe steen en heeft een doorsnede van 2.30 meter. De koning is 65 centimeter in doorsnede en de verhoging is 18 centimeter hoog. Het vierkante gat voor het boshout is 32 centimeter. Deze ligger was gebruikt als fundament voor de fabrieksschoorsteen. De resterende dikte was globaal 140 mm hetgeen destijds waarschijnlijk als versleten is beoordeeld. Anders was deze vast niet als funderingsplaat verwerkt want in de stoomfabriek werd nog volop met kantstenen gewerkt. Anderzijds is het wel vreemd dat de ligger daar 6 jaar heeft liggen wachten tot de fabriek eindelijk eens gebouwd zou worden. Kortom, raadsels alom...

MB

Oliedom

- Op de Collse watermolen heeft een bezoeker uitgebreid uitleg gehad, ook over de sluis. Hij knikt begrijpend en heeft nog een laatste vraag; ‘ waar zit de schakelaar om het rad uit te zetten?’
- Een bezoeker, een man met donker haar, dus geen dom blondje, heeft een uitgebreide rondleiding gehad op de Collse watermolen en stelde toen de volgende vraag; ‘waar zitten hier de wieken?’
- Toen een bezoeker(met blond haar) in de Passiebloem de oliekelder zag met daarin de houten pomp riep ze belangstellend; ‘is dit nou de pomp waarmee de olie uit de grond gehaald wordt?’
- Na een rondleiding door de Passiebloem door een gekwalificeerde gids kwam een bezoeker naar de koekenjongen die net aan het stropen was en vroeg of hij koeken kon kopen. ‘Natuurlijk’ zei de koekenjongen, hoeveel wilt u er? Nou, antwoordde de man, we zijn maar met ons beiden, doe maar een stuk of vijf!
- Jaap Kaal vertelt: We hebben het een keer gehad, met een paar Amerikanen, toen vroeg zo'n vrouw waar nou het water was. Ik antwoordde dat dit een oliemolen was. Toen zei haar man (in het engels natuurlijk) : ‘ Och lieve, dit is een oliemolen, maar die andere molen daar, die houten, De Poelenburg, dát is een watermolen. Je zag toch de pompen op en neer gaan.’

MA MC

Fragmenten uit een interview (2002) met Jaap Kaal, oud blokmaaijder van De Zoeker Deel 1

Over het ‘laden’ van een laad en andere zaken. Hij begint met een vermaning.

...’Je bulen moeten recht in het laad. Je slaat ze aan één kant dan gaat je blok scheef. Recht erin, want ga je scheef en dan zie je dat na een jaar. Dat kost je materiaal en dan moet je schaven. Dat zijn allemaal van die leuke dingen natuurlijk hè. Wij hebben altijd pinda’s geslagen van Duyvis. Duyvis was de leverancier. Ik sloeg er voorslag mee, en verder niet. En als we eens een leerling hadden dan lieten we hem naslaan, wat vaak mislukte. Wat dat gaat allemaal niet zo makkelijk. We hebben zelf haren moeten maken van sisal en nylonkoord. Dat was nog een hele uitpunekerij, maar het is toch gelukt. We hadden prachtige haren gemaakt die jarenlang meegingen.

cacao

Ik heb ook een tijdje cacao moeten slaan maar dat is een ander verhaal hoor. Dan moet je je hele pers ombouwen. Anders is er geen sprake van dat je een druppel cacaoboter eruit krijgt. Absoluut niet. Je moet je hele pers ombouwen. Compleet. Want met lijnzaad en met raapzaad, en wij dan met pinda’s, leg je je buul vol en de emmer waar je het inzit, waar je mee warmt, daar zit nog een kop op. Dan kan je net twee bulen vol...Maar met cacao dan moet je een end onder de rand van de emmer blijven. Dus je moet je hele pers ombouwen want er past niks meer. Je moet ik weet niet hoeveel onderdelen hebben. Scheien, links en rechts. Of een andere slagbeitel, een hele grote brede slagbeitel, want je buul is maar heel smal. Die plompt er zo in. En dat is nou de clou van het zaakje, want wat gebeurt er... Als je nou cacao erin zet dan zakt het onderin. Onderin de buul en dan heb je boven een beetje en beneden zo’n prop...Fout. Maar dan moeten er kamerhoutjes in de pers. Die zitten achter de jager. Zodat de perskamer schuin wordt. Niet recht maar schuin. Hij wordt opgedrukt. Dus als je dan het haar erin stopt dan blijft het staan.

Dan kan hij niet onderin zakken. En je moet veel heter stoken. Kokend heet, je brandt je vlerken overal aan. Want boter is zó stijf, in tijd van een ogenblik. En dan pffftt...zwaar werk. Cacao is erg zwaar werken.

Je had geen andere bulen nodig, dat kon wel hetzelfde. Maar de persweg is veel korter. Normaal begin je al een stuk boven het blok druk te krijgen, maar bij cacao een eind eronder. En dan gaat hij nog drie centimeter en dan is het afgelopen. Verder krijg je hem er niet in. Dat komt omdat het zo hard is. Het is hard spul. Als je een buul hebt met zaad of met pinda's dan pers je hem langzaam in. Maar met cacao begin je een stuk dunner en als je vijf centimeter lager bent dan krijg je hem niet dicht meer.

Het is te hard, net beton. Dus je persweg is veel kleiner. Maar je moet natuurlijk wel zorgen dat je instrumenten goed op elkaar afgesteld staan. En dat is een hele uitkienerij. Ik had een heel stel scheien die 5 millimeter verschilden. Dan kon je precies afstellen wat het beste was. En dan moet je twee of drie keer overpersen. Of je sloeg op het kalf, of je was net effe tekort. Als je hoog pers gaan je scheien kantelen. Dan wordt de onderkant niet geraakt. Dat kost je direct olie. Meteen al.

pinda's

Maar met pinda's was dat erg makkelijk. Dat was lekker spul. Het verschil tussen lijnzaad slaan en pinda's is weinig. Het maakt mekaar niet zoveel uit. De hoofdzaak is het vetgehalte. Ik schat dat lijnzaad omstreeks de 40 % zit. Pinda's zijn 63%, dat krijg je natuurlijk nooit droog. Dat pers je niet, dat bestaat niet. Daarom vermengen wij het met schilletjes, met blies. Dus we gaan van 63 % ongeveer naar 40 % terug. Ongeveer, 45 kan ook nog. Maar meer moet het niet worden want dan sla je er doorheen. Dan ben je niet droog genoeg. Want er werd wel op het lab nagekeken hoeveel procent er nog in zit. Met onze voorslag haalden wij tot 9 % ongeveer, wat er nog in bleef zitten. Het is dus bijna geen moeite meer om na te slaan. Wij hadden daar natuurlijk ook weer een foefje op, want wij sloegen op één licht.

Zoekertechnieken

De Zoeker heeft in de oude tijd met twee spaken gewerkt. Maar toen is er wat gebeurd met het bovenwiel en toen hebben ze er een ander bovenwiel ingezet. Dus als wij met de naslag werkten en hij kwam boven de 70 enden spaakte hij al. Dat gaf ook het nadeel dat je met het voorslag te snel sloeg. De olie had geen tijd om eruit te komen. Toen hebben wij een gat dichtgemaakt en er één spaak in gezet. Omdat de wentelas bij ons sneller loopt.

Onze stenen lopen ook te snel. Het loopt wel lekker snel, het maalt lekker, maar twee spaken op de voorslag dat ging niet. Dat hebben we moeten veranderen. Dat is in 1940 geweest. Toen ben ik erbij geweest dat ze dat wiel eruit gehaald hebben. Daar was toen een hele toestand mee, dat ding was helemaal kapot. Toen hebben ze een nieuw wiel gemaakt wat kleiner was. Of nee, dat konden ze kopen. Zo lag dat.

Maar in ieder geval wij sloegen met één spaak op het voorslag en we konden met 80 slagen

een oude ansicht uit de zaanstreek

het helemaal droog krijgen. Ook de naslag hebben we twee spaken uitgehaald. Het ging te hard, veel te hard. Dat naslag sloeg geweldig goed maar ik geloof niet dat het nou nog veel gebruikt wordt. Wij sloegen hetzelfde meel als op het voorslag. Stampers gebruikten wij niet hoor. Wij sloegen voorslag met hetzelfde meel als de naslag. Van dezelfde hoop. En dat ging hoor.

Wij hebben altijd pinda's gehad. Ik heb wel eens lijnzaad geslagen maar dat was maar een enkele keer. Sesam hebben we ook wel eens verwerkt. Dat is lekker spul maar als het warm weer is ben je mooi de klos. Dan is het niet meer te verwerken, als het erg heet is. Het kleeft aan alle kanten vast. Maar het doet het wel hoor, er komt zulke mooie olie uit. Maar als het warm weer was...Het was duur ook. Maar dat slaan we meestal koud. Amper handwarm. Nog minder dan handwarm. Het naslag levert nu eenmaal geen mooie olie op. Dat kan niet. De mooiste olie krijg je gewoon uit het voorslag. En dan met 80 slagen ben je al heel wat.

De hoogte van de druk

Weet je hoe hoog de druk is? In de naslag kan hij tot 350, als je naslag goed is. En 280 in het voorslag. Ik weet dat van ingenieurs van de stoompersenfabriek in Utrecht. Ik kan nu even niet op de naam komen maar er waren twee ingenieurs van die oliepersenfabriek en die kwamen bij mij om te kijken hoe we dat deden. Want die mensen waren wel afgestudeerd op al dat soort dingen maar daar snaptten ze niks van. Die hebben uitgerekend naar de schuinite en het aantal slagen en het gewicht van de hei en het gewicht van de klap. Want je weet natuurlijk wel dat een hei moet 45 centimeter boven het blok hangen. Hij moet ook helemaal zuiver dragen op het blok.

Dat kun je zien door er met schoolkrijt een wafeltje op te tekenen. Dan kun je precies zien waar de klap valt. Maar die lui die hebben uitgerekend, op hun manier dan, dat bij 80 slagen met een overblijfsel van maar 9 % de atmosferische druk op 280 staat, die van het naslag op 350. Zelfs als ze door blijven rammen met cacao, dan haalden ze op de naslagpers zelfs 400 atmosfeer. Maar dan moest je er wel met geduld bij. Maar dat is te gek hè, 400 atmosfeer dat is niet te geloven. Dat zijn zo van die dingetjes die je in de loop der tijd opdoet.

(wordt vervolgd, MB)

Het Naslag

Iedereen heeft de oliemolen op de omslag van deze editie vast wel herkend; molen 'Woldzigt' in het Drentse **Roderwolde**.

De 150 jaar oude molen werd in 1959 en later nog in 1973-74 gerestaureerd. Destijds werd de kapitale molen gebouwd door molenmaker Jan van der Heide uit Leek voor een bedrag van ongeveer € 7.250,- in opdracht van de heren Datema en Aukema.

Huidige eigenaar is de Gemeente Roden, die de molen in bruikleen gegeven heeft aan 'Stichting Olie- en Korenmolen Woldzigt'.

Het oliewerk is uitgerust met een pletter, een stel pletstenen, één (voorslag)vuister, een voorlagbank met slag- en loshei en twee stampers, een naslagbank met slag- en loshei en vier stampers. Het naslagvuister is in de Woldzigt vervangen door een (destijds) stoomverwarmde meelbak. De oliemolen heeft verder nog een kleine naslagbank met enkel een slag- en loshei. Daarnaast is er nog een snijmachine voor de koeken. Van 1906 tot 1941 heeft een stoommachine de olieslagerij aangedreven. Deze is in 1945 gesloopt, waarna de molen alleen nog als korenmolen tot 1951 in gebruik is gebleven.

In het eerste gedeelte van het rechter woonhuis bevinden zich nog altijd de oliekelders met de houten pompen.

Deze gegevens zijn met dank ontleend aan 'Molens in Drenthe' door A. Bicker Caarten e.a. 1978.
(© Uitgeverij Waanders te Zwolle, MD)

